

52. SVETLIK, Ivan et al. (1988): *Neformalno delo*, Ljubljana, Delavska enotnost
53. THE INFORMAL ECONOMY (1987), the *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 493, Sage, London
54. THOMPSON, E. P. (1964): *The Making of the English Working Class*, Victor Gollancz, London
55. WEISS, L. (1987): Explaining the underground economy: state and social structure, v: *British Journal of Sociology*, vol. 37, 216–34

TANJA RENER*

Dekonstrukcija standardne teorije ali o novi podobi sociologije družine

Standardna sociološka teorija družine (Cheal, 1991) je v sociologiji družine prisotna od dvajsetih do sedemdesetih let tega stoletja predvsem kot pozitivistična in funkcionistična razčlenitev družinske sociologije, ki je ob koncu šestdesetih let kazala številne znake utrujenosti in intelektualne nevznemirjenosti (Milič, 1988).

Dekonstrukcija standardne sociološke teorije družine se (je) dogaja(la) preko dveh velikih transgresij, ki sta v sociologijo družine prvič močno zarezali v sedemdesetih letih, to pa sta sociološka obravnava zgodovine družine in feministične teorije družine. Oba »vdora« v sociologijo družine sta prinesla nove ravni analize in metodološke inovacije, vendar tudi povzročila težave in zaplete, ki jim še ni videti konca. Na tem mestu jih bomo zgolj nekaj nakazali.

Bistvena značilnost »nove socialne zgodovine družine« je ponovno uveljavljanje zgodovinske razsežnosti v sociološko raziskovanje, je, če naj rečemo z vidika disciplin, novo srečanje in dialog med zgodovino in sociologijo, kakor temu pravi A. Milič (1988).

Motivi za ponovno odkrivanje zgodovinskosti družbenih »dejev« so bržkone sila različni. V svoji uvodni študiji v knjigi *Radjanje moderne porodice* (1988) jih je dobro opredelila omenjena avtorica. Eden od motivov za obnovljeni sociološki interes je gotovo tudi za sociologijo družine osrednje, a ne prav pogosto obravnavano vprašanje razmerja med družino in globalno družbo. Drug pomemben motiv je najbrž tudi inherenten sami disciplini oziroma njenemu razvoju v preteklih desetletjih in ga je iskati v obdobju »vladavine« funkcionalizma predvsem v petdesetih in šestdesetih letih. Poprejšnje, izjemno plodno obdobje empiričnega raziskovanja družine je prineslo množico spoznanj o družini v različnih geografskih in sociokulturnih okoljih, uporabljene metodologije, čeprav korektne, so bile večinoma neprimerljive, zaradi česar se je sčasoma oblikovala potreba po širšem in bolj koherentnem konceptualnem okviru raziskovanja.

T. Hareven (1971, str. 399–413) pojasnjuje uspeh in izjemno številčnost študij družine, ki so nastale znotraj funkcionalizma prav v tem kontekstu, namreč kot odziv na ekstremno fragmentiranost interesov in raziskav. Funkcionalisti so ponovno vzpostavili zvezo med družino in družbo, predlagali sociokulturno teorijo osebnosti ter tako vzpostavili mostove med različnimi disciplinami in specialističnimi pristopi, s čimer so se dale pojasnjevati poprejšnje dispartatne in fragmentirane empirične raziskave.

* Dr. Tanja Rener, FDV

Ponovno proučevanje razmerij med družino in družbo je sprožilo vprašanje odnosa ali neodnosa do zgodovine oziroma postavilo se je vprašanje, ali so izdelani koncepti in teorije družine tudi zgodovinsko veljavni.

Po drugi strani so zgodovinarji odkrivali pomen zgodovine družine za socialno zgodovino sploh, posebej pa za analizo razmerij med materialno zgodovino kultur in zgodovino kolektivnih mentalitet. Ali, kakor je zapisala H. Rosenbaum, sociologinja, ki se ukvarja s teorijo in metodologijo zgodovinskega raziskovanja družine, »... povečan interes zgodovinarjev za raziskovanje družine, ki smo mu priča v zadnjih letih, temelji na spoznanju, da je bila družina v predmodernih družbah osnovna socialna enota oziroma skupnost, v kateri so se odvijale produkcija, potrošnja, reprodukcija itd., zaradi česar bi bila historična analiza družbe brez analize družine nujno površna in pomanjkljiva« (Rosenbaum, v Saraceno, 1988, str. 19).

Zato se je poleg velikih tematik, ki jih je tradicionalno raziskovala zgodovinska veda, torej poleg zgodovine »javnosti« v ospredje prerinila tudi zgodovina »zasebnosti«, mala zgodovina vsakdanjega življenja, za katero se je izkazalo, da v mogočem pojasnjuje ali vsaj osvetljuje velika zgodovinska dogajanja.

Eno prvih in še danes močno referenčnih del s tega področja (Aries, 1960, 1991) je izšlo v začetku šestdesetih let; od tedaj dalje je šlo raziskovanje predvsem v dveh smereh kot raziskovanje razmerja med družinskimi strukturami in globalnimi družbenimi organizacijami (»angleška šola«) in kot raziskovanje tega, kaj je pomenilo biti mati, oče, mož, žena, otrok, starec in znotraj kakšnih družinskih ter družbenih razmer so ti »biološki pogoji« postali socialno definirani in kulturno normirani, kako so torej postali socialne vloge (»francoska šola«).

Ob taki vsebinski usmeritvi se je brž zastavilo vprašanje zgodovinskih virov in njihove uporabe. Pri tem ne gre zgolj za vprašanje, že samo dovolj težavno, kako priti do zgodovinskih virov o stvareh, ki jih »uradna« zgodovina večinoma ne šteje za zelo pomembne in zato ne ohranja z veliko skrbjo, temveč tudi za tveganje, za precejšnje vire, ki so sploh dostopni: literarna dela preteklosti, pravni dokumenti, podatki iz popisov prebivalstva, podatki iz krstnih knjig itd. Na ta problem se navezuje še eden, namreč nadreprezentiranost določenih socialnih slojev in skupin, tistih, ki jih je zgodovina sploh obravnavala, ki so za seboj puščali sled in veliko podreprezentiranost najštevilnejšega dela prebivalstva, ki jih ni obravnavala niti pravna jurisdikcija, ki niso pisali pisem in dnevnikov, ki niso bili upodobljeni v likovnih in literarnih stvaritvah in ne omenjani v oporokah.

Poleg vprašanja virov oziroma njihove dostopnosti, kar terja interdisciplinaren ali bolje multidisciplinaren pristop, se zastavlja še vprašnje »govorice virov«, kakor problem označuje Rosenbaum. Z »govorico virov« oziroma z zgodovinsko korektnim interpretiranjem te govornice je povezan problem govornice raziskovalcev tako zgodovinarjev in še toliko bolj sociologov. Kakšen je pravzaprav sociološki kategorialni aparat, je sploh primeren za »branje« zgodovinskih virov? Naj zadrego ponazorimo z uporabo izraza »družina«; ko je govor o oddaljenih, predmodernih epohah, se je uporaba tega izraza pokazala kot docela neprimerna in tudi nekorektna, saj izraz označuje tiste značilnosti, ki se prilegajo družinski izkušnji modernega in sodobnega časa.

Vprašanje »subjektivnosti« in »objektivnosti« zgodovinskih virov ostaja slej ko prej nerešen problem socialne zgodovine družine, izognili se mu niso niti najbolj izkušeni raziskovalci, kakor sta P. Laslett ter skupina sodelavcev, ki se združujejo v Cambridge Group for the History of Population and Social Structure, ki so v svojem raziskovanju uporabljali le »objektivne« vire, kakor so popisi prebival-

stva, in kritično zavrnilo Ariesovo metodo kvalitativne obdelave virov kot nezanesljivo in ideološko. Toda uporaba »objektivnih« virov je pokazala, da numerični podatki povedo prav malo o strukturi družine, o sorodstvenih odnosih, vrednotah in funkcijah sorodstva, o družinskih ciklih ipd. Pokazalo se je, da izraza družina in gospodinjstvo, ki sta bila ključna pojma raziskovanj, temelječih na »objektivnih« virih, ne sovpadata, da njuna pomena ne variirata le skozi čas, ampak se razlikujeta tudi v enakih časovnih obdobjih, kar vse odpira možnosti za »subjektivno« interpretacijo, ki naj bi se ji uporaba objektivnih podatkov ravno izognila.

Diskusije in kritike, ki jih je sprožilo Laslettovo delo, niso oporekale toliko temeljnim ugotovitvam, marveč izboru in načinu uporabe zgodovinskih virov, Laslettovemu zavračanju vseh drugih virov, razen popisov prebivalstva, pretirani pozornosti in ekskluzivni obravnavi kohabitacij, hotenemu zanemarjanju kulturoloških modelov in povsem togemu razumevanju ideologije kot mišljenjske forme, ki da kazi objektivno podobo preteklosti (Berkner, 1975, str. 721–738).

V ozadju teh kritik je bistven očitke »šoli iz Cambridgea«, namreč da je njihova teorija statična, neevolutivna in reduktibilna, ko na tako ekskluzivističen način obravnava skupno življenje/korezidenco kot poglavitni pojasnjevalni mehanizem družinskega življenja.

Tudi če je navedena kritika utemeljena, obenem ne gre pozabiti, da bi je bili lahko deležni tudi sociologija in antropologija v njenem raziskovanju razvoja družinske skupnosti/institucije. Ali, kakor pravi nekoliko ironično antropologinja Vanessa Maher:

»Med antropologi in predvsem med starimi mamami pogosto najdemo trdovratno in nezavedno verovanje, da so institucije, oglodane od vseh tegob in nevesečnosti sedanosti, izdatno cvetele v neki imaginarni, vaški, ruralni preteklosti, ki smo ji bili naredili ime tradicionalna. Antropologi so se močno potrudili, da so temu predsodku naredili akademsko spoštljivost, pri čemer so tradicionalnost povezovali s pojmi in koncepti, kakor so socialna integracija, ekvilibrij, socialna harmonija. Po teh bistveno ahistoričnih razumevanjih naj bi bili konflikti, socialna anomija, dezintegracija in podobno posledice modernizacije« (Maher, v Saraceno, 1988, str. 33).

Bržčas bi podobna kritika veljala tudi za nekatera sociološka razumevanja »tradicionalne družbe«. Problema se je zavedal tudi Laslett, saj je zapisal:

»... institucije starega sveta smo napačno razumeli kot sredstva, ki naj zagotavljajo stabilnost v okolju, ki je bilo samo še preveč nestabilno in negotovo. Vsemu, kar je bilo staro in preizkušeno, smo pridajali spoštljiv odnos, potrebno vzvišenost cerkvi in njeni neskončni ter neosebni antikviteti, družini pripisovali spontano čustvenost, ki naj daje smisel življenju, zato je družina lahko trajala in je predvsem morala trajati; vse to skupaj naj bi našim prednikom pomagalo pomiriti se s smrtnostjo in nesrečami, s katerimi so se nenehno srečevali. Toda to naj zgodovinarja ne zavede v iluzorno prepričanje, da sta bili stabilnost in trajnost edina realnost minulega sveta« (Laslett, 1965, str. 157).

Smer raziskovanja preteklosti družine v »francoski zgodovinski šoli« je drugačna. Ta se ukvarja predvsem z analizo socialnih vlog, z njihovim zgodovinskim nastajanjem in spreminjanjem, z vstopom novih »socialnih figur« na družinsko in družbeno sceno, z razvojem samozavedanja človeštva skozi čas, z načini, kako se posameznik doživlja in kako doživlja druge, s tem da se skozi samodoživljanje tudi socialno konstituira itd. Različna časovna obdobja so različno razumevala individualne in kolektivne življenjske poti. Raziskave tega tipa so se najpogosteje usmerjale v analizo otroštva in mladosti, ker naj bi bili prav ti fazi najbolj odvisni

od socialnih in zgodovinskih sprememb. Ti pristopi vnašajo v raziskovanje preteklosti družine nove metode in interpretativne kategorije in obenem odkrivajo vsebine, ki so se doslej zdele če že ne samoumevne, pa vsaj raziskovalno manj zanimive. Tako so se – kot rečeno – razvile socialna zgodovina otroštva, socialna zgodovina mladosti in ne nazadnje socialna zgodovina žensk. Vsem je skupno to, da ne iščejo le različnih podob enake izkušnje (npr. otroštvo v antiki, srednjem veku...), temveč težijo za tem, da bi pojasnile, kako so se socialne vloge in koncepti sploh pojavili in umestili v določenem socialnem okolju.

Po več ko dvajsetih letih tovrstnega raziskovanja je mogoče reči, da je prišlo do pomembnih odkritij v vsebinskem in metodološkem pogledu, vendar niso vsi rezultati enako zanesljivi in veljavni. C. Saraceno, izvrstna poznavalka »nove« raziskovalne usmeritve, ki je do temeljev pretresla do tedaj domala aksiomatične predpostavke sociološke interpretacije modernizacije družine, sodi, da je do najbolj bogatih in dokumentiranih odkritij prišlo prav v zgodovini otroštva in zgodovini žensk, ženska in otrok pa sta ravno tisti socialni podobi, ki najbolj opredeljuje ta sodobno družino. In vendar prihaja do značilne situacije, ko je v pregledih opravljenega dela v socialni zgodovini družine prezrto predvsem področje raziskovanja žensk kot področje, ki da je preveč ideologizirano, da bi ga uvrščali v resno znanstveno produkcijo (Saraceno, 1976, str. 36).

Povsem podobno počno nekateri sistematiki novejših prispevkov k sociologiji družine s feminističnimi teorijami družine. Slednje so za akademizirano sociologijo tako zelo »out of order« (Cheal, 1991, str. 11–14), da v številnih pregledih teoretsko metodoloških dogajanj v sociologiji družine osemdesetih let niso omenjane niti kot obrobni pristop (prim. Holman in Burr, v Cheal, 1991, str. 12).

Feministične teorije družine kakor tudi teorije družine »z ženskega zornega kota« seveda niso zgolj sociološke, kakor tudi feminizem ni zgolj »iz enega kosa«, kakor opozarja B. Thorne, urednica doslej najbolj sistematičnega dela s tega področja, ki nosi naslov Rethinking the Family (Thorne, 1982, str. 2).

Feministično premišljanje družine se zgošča okoli petih osrednjih tematskih sklopov:

1. feministična teorija družine je spodbijala prevladujočo ideologijo »monolitne družine«, ki v moderni nuklearni družini s tradicionalno delitvijo spolnih vlog vidi edini naravni in legitimni model;

2. feministična teorija družine je družino historizirala tako, da je zgodovinski analizi podvrгла spolno delitev dela, heteroseksualnost, materinstvo ipd. in tako analitično dekomponirala »družino« v njene temeljne strukturne elemente, to pa sta spol (gender in sex) in starost. S tem da je družino analizirala z »ženskega zornega kota« ali bolje z zornega kota spolne pripadnosti (gender analysis), je feministična teorija pomembno prispevala k družinski teoriji;

3. feministična teorija je družino »individualizirala«: ker je družina strukturirana okoli spola in starosti, so družinske izkušnje posameznikov bistveno različne, čeprav se razlike prekrivajo z ideološkimi glorifikacijami ljubezni in materinstva ter podobami družine kot domačega parađiža;

4. feministična teorija je problematizirala socialne meje družinskega sveta, pokazala na učinke modernega privatiziranja družinskega življenja, zlasti za ženske in otroke, ki so tako odrezani od »zunanjih« podpor in komunikacij. Po drugi strani so analize pokazale, da sta izoliranost in »privatiziranost« sodobne družine v določeni meri iluzija, ker obstajajo močne korelacije med znotrajdružinskim življenjem in ekonomsko ter državno organizacijo družb.

5. Dihotomiji zasebno-javno, družina-družbna sta v osrčju feministične analize

individualizma in njegove kritike, analize, ki se je pričela v 19. stoletju in je izjemno prisotna prav v osemdesetih letih tega stoletja. Osnovno ambivalenco je mogoče označiti kot konfliktno razmerje med individualizmom in enakostjo na eni ter skupnostjo in svobodo na drugi strani (Thorne, 1982, str. 2–3).

Težav, ki jih ima »feministično premišljanje o družini«, je ogromno in so prav temeljne narave, začenši z jezikom oziroma govorico. Feministična teorija družine se kritično sooča s celo vrsto prevladujočih teoretskih diskurzov, uporabljajoč aparat orientacij, do katerih je kritična ali jih sploh zavrača (npr. vloga, funkcija, reprodukcija, produkcija, struktura, diskurz, paradigma itd.). Konfrontacije tečejo torej skoraj izključno v »vsebinskem« pogledu; vprašanje jezika in govorice, s čimer je povezan ves sklop teoretsko metodoloških vprašanj, ostaja slej ko prej velik problem novih feminističnih premišljanj o družini. In vendar, kljub vsem težavam je »ženski pogled« v sociologiji družine tako prisoten in močan, da mu C. Saraceno pripisuje pomen pravega epistemološkega reza v sociologiji družine osemdesetih let (Saraceno, 1988).

Poleg teh obstaja v sodobni družboslovni analizi družine še vrsta avtorjev, »prostih strelcev«, ki jih ni mogoče – ali vsaj z velikansko težavo – uvrščati v to ali ono šolo, ta ali oni pristop in niti ne v kak specifičen disciplinarni okvir. To so avtorji, ki se suvereno gibljejo na nejasnih mejah med sociologijo, socialno zgodovino, socialno psihologijo (psihoanalizo), socialno antropologijo in (politično) filozofijo, ter ustvarjajo dela, pogosto pisana v izredno privlačnem jeziku, neobremenjena s scientistično rigoroznostjo izražanja in so rezultat morda ne najbolj natančnega, prav gotovo pa širokega družboslovnega znanja, v katerem so pogosto vidne sledi dveh velikih teorij dvajsetega stoletja, frankfurtske kritične in psihoanalitske metateorije.

Ugledni družboslovni teoretik Anthony Giddens je pred nekaj leti zapisal:

»Do nedavna se je mnogim še zdelo, da pomenijo teoretske študije družine precej nesmiseln napor. Danes so te študije eno najbolj provokativnih in zapeljivih branj« (Giddens v Cheal, 1991, str. 1). Po njegovem mnenju so razlogi nove privlačnosti sociologije družine prav v vnosih, ki sta jih prispevali socialna zgodovina družine in feministična teorija.

LITERATURA

- P. Aries, *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*, Paris, Plon, 1960; slov. prevod: *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*, Ljubljana, SH, 1991
- L. Berkner, *The Use and Misuse of Census Data for the Historical Analysis of Family Structure*, *Journal of Interdisciplinary History*, vol. V, n. 4, 1975
- D. Cheal, *Family and the State of Theory*, London, Harvester, 1991
- T. Hareven, *Transitions*, New York, Academic Press, 1978
- P. Laslett, *The World We have Lost*, London, Methuen & Co. 1965
- A. Milić, *Radjanje moderne porodice*, Beograd, Societas, 1988
- C. Saraceno, *Sociologia della famiglia*, Il Mulino, Bologna,
- C. Saraceno, *Anatomia della famiglia*, Bari, De Donato, 1976
- B. Thorne (ed), *Rethinking the Family*.